ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
GIOVANNI PITRUZZELLA
της 13ης Οκτωβρίου 2022 [1]

**Υπόθεση C-477/21**

**IH**
**κατά**
**MÁV-START Vasúti Személyszállító Zrt.**

[αίτηση του Miskolci Törvényszék (πρωτοδικείου Miskolc, Ουγγαρία)
για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως]

«Προδικαστική παραπομπή – Προστασία της ασφάλειας και της υγείας των εργαζομένων – Δικαίωμα περιορισμού της μέγιστης διάρκειας εργασίας και των περιόδων ημερήσιας και εβδομαδιαίας ανάπαυσης – Ημερήσια και εβδομαδιαία ανάπαυση – Μέθοδος υπολογισμού και τρόπος χορήγησης»

1. Προκειμένου να διασφαλιστεί η πλήρης αποτελεσματικότητα της προστασίας της υγείας και της ασφάλειας των εργαζομένων στους χώρους εργασίας, το δίκαιο της Ένωσης καθορίζει τις ελάχιστες περιόδους ημερήσιας και εβδομαδιαίας ανάπαυσης. Είναι, άραγε, αναγκαίο τα κράτη μέλη να προβλέπουν την υποχρέωση του εργοδότη να χορηγεί πάντοτε την ημερήσια ανάπαυση κατά την έννοια του άρθρου 3 της οδηγίας ή αρκεί, σύμφωνα με το άρθρο 5 αυτής, να εξασφαλίζεται η εβδομαδιαία ανάπαυση, εφόσον η ανάπαυση αυτή αναγνωρίζεται στον ίδιο ή σε μεγαλύτερο βαθμό σε σχέση με τις ώρες που προβλέπει η οδηγία για την ημερήσια ανάπαυση και την εβδομαδιαία ανάπαυση; Αν η εθνική νομοθεσία ή η εφαρμοστέα συλλογική σύμβαση προβλέπουν «περίοδο εβδομαδιαίας ανάπαυσης» μεγαλύτερη από την ελάχιστη προβλεπόμενη από την οδηγία, υποχρεούται το κράτος μέλος να διασφαλίσει την ημερήσια ανάπαυση; Πρέπει η ημερήσια ανάπαυση να χορηγείται ακόμη και αν δεν έχει προγραμματιστεί για τον εργαζόμενο χρόνος εργασίας κατά τις επόμενες είκοσι τέσσερις ώρες; Πρέπει η ημερήσια ανάπαυση να προηγείται κατ' ανάγκην της εβδομαδιαίας ανάπαυσης;

2. Στις παρούσες προτάσεις θα εξηγήσω τους λόγους για τους οποίους φρονώ ότι τα κράτη μέλη υποχρεούνται να χορηγούν στους εργαζομένους την ημερήσια ανάπαυση ως αυτοτελές και ανεξάρτητο της εβδομαδιαίας ανάπαυσης δικαίωμα, ακόμη και στην περίπτωση που χορηγείται «περίοδος ανάπαυσης» (εβδομαδιαία) μεγαλύτερη από τα κατώτατα όρια της οδηγίας.

[1] Γλώσσα του πρωτοτύπου: η ιταλική.

## I. Νομικό πλαίσιο

### *A. Το δίκαιο της Ένωσης*

3. Κατά τις αιτιολογικές σκέψεις 4 και 5 της οδηγίας 2003/88 [2]:

«(4) Η βελτίωση της ασφάλειας, της υγιεινής και της υγείας των εργαζομένων κατά την εργασία είναι στόχος ο οποίος δεν μπορεί να εξαρτάται από καθαρά οικονομικές εκτιμήσεις.

(5) Όλοι οι εργαζόμενοι πρέπει να έχουν επαρκείς περιόδους ανάπαυσης. Η έννοια της "ανάπαυσης" πρέπει να εκφράζεται σε μονάδες χρόνου, και συγκεκριμένα ημέρες, ώρες ή και κλάσματά τους. Οι εργαζόμενοι στην Κοινότητα πρέπει να διαθέτουν ορισμένες ελάχιστες περιόδους ανάπαυσης, ημερησίας, εβδομαδιαίας και ετήσιας καθώς και κατάλληλα διαλείμματα εργασίας. Επίσης, θα πρέπει να προβλέπεται σχετικά και μια μέγιστη κατ' εβδομάδα διάρκεια εργασίας.»

4. Το άρθρο 3 της οδηγίας, το οποίο φέρει τον τίτλο «Ημερήσια ανάπαυση», προβλέπει τα εξής:

«Τα κράτη μέλη θεσπίζουν τα αναγκαία μέτρα ώστε κάθε εργαζόμενος να διαθέτει, ανά εικοσιτετράωρο, περίοδο ανάπαυσης ελάχιστης διάρκειας ένδεκα συναπτών ωρών.»

5. Το άρθρο 5 της οδηγίας, το οποίο φέρει τον τίτλο «Εβδομαδιαία ανάπαυση», προβλέπει τα εξής:

«Τα κράτη μέλη θεσπίζουν τα αναγκαία μέτρα ώστε κάθε εργαζόμενος να διαθέτει, ανά περίοδο επτά ημερών, μια ελάχιστη περίοδο συνεχούς ανάπαυσης είκοσι τεσσάρων ωρών, στις οποίες προστίθενται οι ένδεκα ώρες ημερήσιας ανάπαυσης, οι οποίες προβλέπονται στο άρθρο 3.

Αν δικαιολογείται για αντικειμενικούς ή τεχνικούς λόγους ή από τις συνθήκες οργάνωσης της εργασίας, μπορεί να ορίζεται ελάχιστη περίοδος ανάπαυσης 24 ωρών.»

6. Κατά το άρθρο 15 της οδηγίας 2003/88, το οποίο φέρει τον τίτλο «Ευνοϊκότερες διατάξεις»:

«Η παρούσα οδηγία δεν εμποδίζει τα κράτη μέλη να εφαρμόζουν ή να θεσπίζουν ευνοϊκότερες νομοθετικές, κανονιστικές ή διοικητικές διατάξεις για την προστασία της ασφάλειας και της υγείας των εργαζομένων ή να ευνοούν ή να επιτρέπουν την εφαρμογή ευνοϊκότερων συλλογικών συμβάσεων ή συμφωνιών μεταξύ κοινωνικών εταίρων για την προστασία της ασφάλειας και της υγείας των εργαζομένων.»

[2] Οδηγία 2003/88/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 4ης Νοεμβρίου 2003, σχετικά με ορισμένα στοιχεία της οργάνωσης του χρόνου εργασίας (ΕΕ 2003, L 299, σ. 9).

### *Β. Το ουγγρικό δίκαιο*

7. Το άρθρο 104, παράγραφος 1, του Munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény (νόμου I του 2012 περί θεσπίσεως εργατικού κώδικα, στο εξής: εργατικός κώδικας) (*Magyar Közlöny* 2012/2) προβλέπει τα εξής:

«Πρέπει να παρέχεται συνεχής ημερήσια ανάπαυση διάρκειας τουλάχιστον ένδεκα ωρών μεταξύ της λήξης της ημερήσιας εργασίας και της έναρξης του επόμενου ημερήσιου ωραρίου εργασίας (στο εξής: περίοδος ημερήσιας ανάπαυσης).»

8. Το άρθρο 105, παράγραφος 1, του εργατικού κώδικα προβλέπει τα εξής:

«Χορηγούνται δύο ημέρες ανάπαυσης κάθε εβδομάδα (εβδομαδιαίες ημέρες ανάπαυσης). Οι ημέρες εβδομαδιαίας ανάπαυσης μπορούν επίσης να κατανέμονται με μεταβλητό τρόπο.»

9. Το άρθρο 106, παράγραφοι 1 και 3, του εργατικού κώδικα προβλέπει τα εξής:

«(1) Αντί εβδομαδιαίων ημερών ανάπαυσης, στον εργαζόμενο μπορεί να χορηγείται επίσης, κάθε εβδομάδα, συνεχής εβδομαδιαία ανάπαυση διάρκειας τουλάχιστον σαράντα οκτώ ωρών.

[…]

(3) Όταν το πρόγραμμα κατανομής του χρόνου εργασίας είναι μεταβλητό, μπορεί να χορηγηθεί στον εργαζόμενο περίοδος συνεχούς εβδομαδιαίας ανάπαυσης διάρκειας τουλάχιστον σαράντα ωρών, συμπεριλαμβανομένης μιας ημερολογιακής ημέρας, αντί της εβδομαδιαίας ανάπαυσης που προβλέπεται στην παράγραφο 1, με την επιφύλαξη της εφαρμογής κατ' αναλογίαν της παραγράφου 2. Στον εργαζόμενο πρέπει να χορηγείται εβδομαδιαία ανάπαυση διάρκειας τουλάχιστον σαράντα οκτώ ωρών κατά μέσο όρο εβδομαδιαίως, λαμβάνοντας ως σημείο αναφοράς το πλαίσιο προγραμματισμού του χρόνου εργασίας ή την περίοδο υπολογισμού.»

10. Το άρθρο 68/A, παράγραφος 4, του Vasúti közlekedésről szóló 2005. évi CLXXXIII. törvény (νόμου CLXXXIII του 2005 περί σιδηροδρομικών μεταφορών) (*Magyar Közlöny* 2005/172) προβλέπει τα εξής:

«Κατά παρέκκλιση από τις παραγράφους 1 έως 3, οι διατάξεις του άρθρου 68/B, παράγραφος 1, […] εφαρμόζονται επίσης στους οδηγούς σιδηροδρομικών οχημάτων οι οποίοι δεν θεωρούνται μετακινούμενοι εργαζόμενοι οσάκις παρέχουν υπηρεσίες στο πλαίσιο της διασυνοριακής διασύνδεσης.»

11. Το άρθρο 68/B, παράγραφος 1, του προαναφερθέντος νόμου προβλέπει τα εξής:

«Στην περίπτωση των μετακινούμενων εργαζομένων που παρέχουν διασυνοριακές διαλειτουργικές υπηρεσίες στον τομέα των σιδηροδρόμων, η διάρκεια της ημερήσιας ανάπαυσης στην κατοικία τους είναι τουλάχιστον δώδεκα συναπτές ώρες ανά περίοδο είκοσι τεσσάρων ωρών.»

12. Κατά το άρθρο 46, παράγραφος 1, της συλλογικής συμβάσεως που συνήφθη μεταξύ της MÁV-START και των συνδικαλιστικών οργανώσεων (στο εξής: συλλογική σύμβαση), οι οδηγοί αμαξοστοιχίας δικαιούνται ημερήσια ανάπαυση διάρκειας δώδεκα ωρών (ημερήσια ανάπαυση στην κατοικία), οι οποίες υπολογίζονται από την άφιξη στον τόπο κατοικίας έως την αναχώρηση για την εργασία από τον τόπο κατοικίας (χρόνος μετακίνησης).

13. Κατά το άρθρο 47, παράγραφος 1, της εν λόγω συλλογικής συμβάσεως, οι οδηγοί αμαξοστοιχίας δικαιούνται επίσης δύο ημέρες εβδομαδιαίας ανάπαυσης, οι οποίες χορηγούνται κατά τρόπον ώστε, μεταξύ δύο περιόδων εργασίας, να μεσολαβούν τουλάχιστον σαράντα οκτώ ώρες συνεχούς ανάπαυσης.

14. Το άρθρο 47, παράγραφος 4, της εν λόγω συμβάσεως προβλέπει ότι, σύμφωνα με το άρθρο 106 του εργατικού κώδικα, μπορεί επίσης να παρέχεται στους οδηγούς αμαξοστοιχίας, κάθε εβδομάδα, αντί των ημερών ανάπαυσης που προβλέπονται στην παράγραφο 1, συνεχής περίοδος ανάπαυσης διάρκειας τουλάχιστον σαράντα δύο ωρών. Στην περίπτωση αυτή, στον εργαζόμενο πρέπει να χορηγείται μέση περίοδος εβδομαδιαίας ανάπαυσης τουλάχιστον σαράντα οκτώ ωρών, με βάση το πλαίσιο προγραμματισμού του χρόνου εργασίας.

## II. Τα πραγματικά περιστατικά, η κύρια δίκη και τα προδικαστικά ερωτήματα

15. Ο IH (στο εξής: εργαζόμενος) απασχολείται από τη MÁV-START (στο εξής: εργοδότης) ως οδηγός αμαξοστοιχίας και εργάζεται αποκλειστικά στην Ουγγαρία, στην επιχειρησιακή βάση της MÁV-START στο Miskolc.

16. Η σχέση εργασίας μεταξύ του εργαζομένου και του εργοδότη διέπεται από τον νόμο και από τη συλλογική σύμβαση που έχει συναφθεί μεταξύ του εργοδότη και των συνδικαλιστικών οργανώσεων. Ο εργαζόμενος απασχολείται από τον εργοδότη βάσει μηνιαίου προγράμματος εργασίας το οποίο δεν καθορίζει συγκεκριμένες ημέρες εβδομαδιαίας ανάπαυσης, αλλά προβλέπει, για όλους τους οδηγούς αμαξοστοιχίας, περίοδο εβδομαδιαίας ανάπαυσης σε συνάρτηση με μια εβδομαδιαία περίοδο αναφοράς.

17. Σύμφωνα με τη συλλογική σύμβαση, ο εργοδότης χορήγησε στον εργαζόμενο περίοδο ημερήσιας ανάπαυσης δώδεκα ωρών μεταξύ δύο περιόδων εργασίας, την οποία ο εργαζόμενος μπορούσε να διανύσει στην κατοικία του και στην οποία προστέθηκε ο λεγόμενος τυποποιημένος χρόνος μετακίνησης, δηλαδή ο χρόνος που απαιτείται για τη μετάβαση στην εργασία ή από την εργασία στην κατοικία. Όσον αφορά την εβδομαδιαία ανάπαυση, όταν ο εργοδότης δεν ήταν σε θέση να εγγυηθεί στον εργαζόμενο συνεχή εβδομαδιαία ανάπαυση σαράντα οκτώ ωρών σε μια δεδομένη εβδομάδα, ήταν πάντως σε θέση να εξασφαλίσει αδιάλειπτη ανάπαυση τουλάχιστον σαράντα δύο ωρών, ούτως ώστε ο εργαζόμενος να έχει στη διάθεσή του μέση εβδομαδιαία ανάπαυση τουλάχιστον σαράντα οκτώ ωρών κατά τον προγραμματισμό του χρόνου εργασίας του.

18. Σύμφωνα με τη δικογραφία που διαβιβάστηκε στο Δικαστήριο, ο εργαζόμενος δεν μπορούσε να ζητήσει να κάνει χρήση της ημερήσιας ανάπαυσης και του τυποποιημένου χρόνου μετακίνησης ούτε πριν ούτε μετά την εβδομαδιαία ανάπαυση ή την ετήσια άδειά του. Συγκεκριμένα, ο εργοδότης δεν χορηγούσε στον εργαζόμενο την ημερήσια ανάπαυση όταν του χορηγούσε εβδομαδιαία ανάπαυση ή ετήσια άδεια, δηλαδή, ούτε στην αρχή ούτε στο τέλος των εν λόγω περιόδων.

19. Ο εργαζόμενος άσκησε αγωγή κατά του εργοδότη του ενώπιον του Miskolci Törvényszék (πρωτοδικείου Miskolc, Ουγγαρία, στο εξής: αιτούν δικαστήριο), ζητώντας την καταβολή των μισθολογικών διαφορών που, κατ' αυτόν, δεν είχαν καταβληθεί. Η αγωγή του εργαζομένου εκκινεί από την παραδοχή ότι αυτός δικαιούται περίοδο ημερήσιας ανάπαυσης αμέσως πριν ή μετά τις περιόδους εβδομαδιαίας ανάπαυσης ή ετήσιας άδειάς του.

20. Αντιθέτως, ο εργοδότης υποστηρίζει ότι η χορήγηση περιόδου ημερήσιας ανάπαυσης πρέπει να λαμβάνει χώρα μεταξύ δύο διαδοχικών περιόδων εργασίας κατά τη διάρκεια της ίδιας περιόδου είκοσι τεσσάρων ωρών.

21. Κατ' αρχάς, το αιτούν δικαστήριο παραπέμπει στην απόφαση 12/2020 του Alkotmánybíróság (Συνταγματικού Δικαστηρίου, Ουγγαρία) της 22ας Ιουνίου 2020, με την οποία το δικαστήριο αυτό αποφάνθηκε ότι η ερμηνεία του Kúria (Ανωτάτου Δικαστηρίου, Ουγγαρία), κατά την οποία η ημερήσια ανάπαυση και οι εβδομαδιαίες ημέρες ανάπαυσης μπορούν να χορηγούνται κατά τρόπο ώστε να αλληλεπικαλύπτονται, αντιβαίνει στο άρθρο XVII, παράγραφος 4, του Magyarország Alaptörvénye (Θεμελιώδους Νόμου της Ουγγαρίας), το οποίο εγγυάται το δικαίωμα κάθε εργαζομένου σε ημερήσια και εβδομαδιαία ανάπαυση, δεδομένου ότι τα δικαιώματα αυτά, τα οποία έχουν διαφορετικούς σκοπούς, πρέπει να θεωρούνται αυτοτελή. Πλην όμως, το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι η ερμηνεία του Συνταγματικού Δικαστηρίου, η οποία αφορά υπόθεση σχετική με επαγγελματίες του τομέα της υγείας, δεν έχει εφαρμογή στην υπό κρίση υπόθεση, η οποία αφορά οδηγούς αμαξοστοιχίας.

22. Κατά δεύτερο λόγο, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι η συλλογική σύμβαση που έχει εφαρμογή στην υπό κρίση υπόθεση παρεκκλίνει, κατά τρόπο ευνοϊκό για τους εργαζομένους, από τους κανόνες της οδηγίας και του εργατικού κώδικα σχετικά με την ημερήσια ανάπαυση και την εβδομαδιαία ανάπαυση. Συγκεκριμένα, ο χρόνος ημερήσιας ανάπαυσης ορίζεται σε δώδεκα ώρες, τις οποίες, επιπλέον, ο εργαζόμενος μπορεί να διανύσει εξ ολοκλήρου στην κατοικία του, χάρη σε τυποποιημένους χρόνους μετακίνησης.

23. Όσον αφορά την εβδομαδιαία ανάπαυση, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι η ουγγρική απόδοση της οδηγίας 2003/88/ΕΚ διαφέρει ελαφρώς από τη διατύπωση της οδηγίας στη γερμανική, την αγγλική και τη γαλλική γλώσσα, ιδίως στο μέτρο που η ουγγρική γλωσσική απόδοση ορίζει την έννοια της «εβδομαδιαίας ανάπαυσης» κατά το άρθρο 5 της οδηγίας αυτής κατά τρόπον ώστε κάθε εργαζόμενος να πρέπει να διαθέτει, ανά περίοδο επτά ημερών, ελάχιστη περίοδο συνεχούς ανάπαυσης είκοσι τεσσάρων ωρών και, επιπλέον («továbbá»), των ένδεκα ωρών που προβλέπονται στο άρθρο 3 της οικείας οδηγίας. Το γερμανικό, το αγγλικό και το γαλλικό κείμενο χρησιμοποιούν τις λέξεις «zuzüglich», «plus» και «ajoutent» αντί «a cui si sommano».

24. Επομένως, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινιστεί ποια πρέπει να είναι η έννοια της «εβδομαδιαίας ανάπαυσης», δηλαδή αν, μετά την ελάχιστη περίοδο αδιάλειπτης ανάπαυσης των είκοσι τεσσάρων ωρών, πρέπει να χορηγείται και η περίοδος ημερήσιας ανάπαυσης (ένδεκα ωρών) ή αν η περίοδος των είκοσι τεσσάρων ωρών και η περίοδος των ένδεκα ωρών πρέπει να αθροίζονται και, στη βάση αυτή, ο εργαζόμενος δικαιούται ελάχιστη περίοδο εβδομαδιαίας ανάπαυσης τριάντα πέντε συναπτών ωρών. Επιπλέον, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται αν η περίοδος ημερήσιας ανάπαυσης πρέπει να χορηγείται μεταξύ της λήξης της επίμαχης ημερήσιας εργασίας και της έναρξης της εργασίας την επόμενη ημέρα (ή, την ίδια ημέρα, μεταξύ της λήξης μιας περιόδου εργασίας και της έναρξης της επόμενης περιόδου εργασίας) ή, γενικότερα, μεταξύ της λήξης της εργάσιμης ημέρας και της έναρξης της επόμενης ημέρας εργασίας, ακόμη και αν η ημέρα αυτή αρχίζει αρκετές ημέρες αργότερα.

25. Υπό τις συνθήκες αυτές, το Miskolci Törvényszék (πρωτοδικείο Miskolc) ανέστειλε την ενώπιόν του διαδικασία και υπέβαλε στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Έχει το άρθρο 5 της οδηγίας [2003/88], σε συνδυασμό με το άρθρο 31, παράγραφος 2, του Χάρτη [των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης], την έννοια ότι η ημερήσια ανάπαυση του άρθρου 3 [της εν λόγω οδηγίας] περιλαμβάνεται στην εβδομαδιαία ανάπαυση;

2) Σε αντίθετη περίπτωση, έχει το άρθρο 5 της οδηγίας [2003/88], σε συνδυασμό με το άρθρο 31, παράγραφος 2, του Χάρτη, την έννοια ότι, σύμφωνα με τον σκοπό της οδηγίας, το εν λόγω άρθρο καθορίζει μόνον την ελάχιστη διάρκεια της εβδομαδιαίας ανάπαυσης; Με άλλα λόγια, πρέπει η εβδομαδιαία ανάπαυση να έχει διάρκεια τουλάχιστον τριάντα πέντε συναπτών ωρών, εφόσον δεν υφίστανται αντικειμενικοί ή τεχνικοί λόγοι ή συνθήκες οργάνωσης της εργασίας που αποκλείουν κάτι τέτοιο;

3) Έχει το άρθρο 5 της οδηγίας [2003/88], σε συνδυασμό με το άρθρο 31, παράγραφος 2, του Χάρτη, την έννοια ότι, όταν το δίκαιο του κράτους μέλους και η ισχύουσα συλλογική σύμβαση προβλέπουν τη χορήγηση ελάχιστης συνεχούς εβδομαδιαίας ανάπαυσης διάρκειας σαράντα δύο ωρών, είναι υποχρεωτικό να χορηγείται επίσης, ύστερα από εργασία που πραγματοποιήθηκε την εργάσιμη ημέρα που προηγείται της εβδομαδιαίας ανάπαυσης, η διάρκειας δώδεκα ωρών ημερήσια ανάπαυση την οποία εγγυώνται, μαζί με την εβδομαδιαία ανάπαυση, το δίκαιο του κράτους μέλους και η ισχύουσα συλλογική σύμβαση, εφόσον δεν υφίστανται αντικειμενικοί ή τεχνικοί λόγοι ή συνθήκες οργάνωσης της εργασίας που αποκλείουν κάτι τέτοιο;

4) Έχει το άρθρο 3 της οδηγίας [2003/88], σε συνδυασμό με το άρθρο 31, παράγραφος 2, του Χάρτη, την έννοια ότι ο εργαζόμενος δικαιούται ελάχιστη περίοδο ανάπαυσης που πρέπει να χορηγείται κατά τη διάρκεια περιόδου είκοσι τεσσάρων ωρών και στην περίπτωση που, για οποιονδήποτε λόγο, δεν εργάζεται κατά τις επόμενες είκοσι τέσσερις ώρες;

5) Σε περίπτωση καταφατικής απάντησης στο τέταρτο ερώτημα, έχουν τα άρθρα 3 και 5 της οδηγίας [2003/88], σε συνδυασμό με το άρθρο 31, παράγραφος 2, του Χάρτη, την έννοια ότι η ημερήσια ανάπαυση πρέπει να χορηγείται πριν από την εβδομαδιαία ανάπαυση;»

## III. Νομική εκτίμηση

### *A. Προκαταρκτικές παρατηρήσεις*

26. Τα προδικαστικά ερωτήματα που υπέβαλε το αιτούν δικαστήριο επιβάλλουν περαιτέρω εξέταση της σχέσης μεταξύ του δικαιώματος ημερήσιας ανάπαυσης και του δικαιώματος εβδομαδιαίας ανάπαυσης, όπως αυτά αναγνωρίζονται στον εργαζόμενο από την οδηγία 2003/88. Ειδικότερα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί από το Δικαστήριο να διευκρινίσει αν, δυνάμει της οδηγίας 2003/88, η ημερήσια ανάπαυση μπορεί να θεωρηθεί ότι περιλαμβάνεται ήδη στην έννοια της εβδομαδιαίας ανάπαυσης ή αν, αντιθέτως, πέραν της περιόδου εβδομαδιαίας ανάπαυσης (τουλάχιστον είκοσι τεσσάρων ωρών), πρέπει επίσης να χορηγείται περίοδος ημερήσιας ανάπαυσης (τουλάχιστον ένδεκα ωρών).

27. Κατ' αρχάς, θα ήθελα να επισημάνω ότι, για να δοθεί απάντηση στα εν λόγω ερωτήματα, θα μπορούσαν να υιοθετηθούν δύο διαφορετικές ερμηνευτικές προσεγγίσεις.

28. Αφενός, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι ο σκοπός που επιδιώκει η οδηγία είναι να εξασφαλίζεται στον εργαζόμενο συνολικός χρόνος ανάπαυσης εντός του χρονικού διαστήματος μίας εβδομάδας κατάλληλος για την προστασία της ασφάλειας και της υγείας του, ανεξαρτήτως της χωριστής πρόβλεψης περιόδου ημερήσιας ανάπαυσης. Πρέπει, επομένως, να διασφαλίζεται ότι κατά τη διάρκεια μίας εβδομάδας εργασίας εξασφαλίζεται στον εργαζόμενο ελάχιστος χρόνος ανάπαυσης τριάντα πέντε ωρών (είκοσι τέσσερις ώρες εβδομαδιαίας ανάπαυσης και ένδεκα ώρες ημερήσιας ανάπαυσης), χωρίς τυπική διάκριση μεταξύ της εβδομαδιαίας και της ημερήσιας ανάπαυσης. Αυτό είναι το επιχείρημα του εργοδότη [3] και, κατ' ουσίαν, και της Ουγγρικής Κυβερνήσεως [4].

29. Αφετέρου, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι ο εργαζόμενος πρέπει να διαθέτει ελάχιστη περίοδο ανάπαυσης η οποία είναι το άθροισμα δύο διαφορετικών χρονικών περιόδων και η οποία θεμελιώνεται σε δύο διαφορετικές νομικές έννοιες με αντίστοιχα ανεξάρτητα και αυτοτελή δικαιώματα: την ημερήσια ανάπαυση και την εβδομαδιαία ανάπαυση. Αυτό ισχύει ανεξαρτήτως του αριθμού των ωρών που προκύπτουν από τα δύο είδη ανάπαυσης, δεδομένου ότι τα κράτη μέλη και τα συμβαλλόμενα μέρη των συλλογικών συμβάσεων είναι ελεύθερα να καθορίζουν ακόμη μεγαλύτερο αριθμό ωρών από τον (ελάχιστο) χρόνο που εγγυάται η οδηγία.

30. Η επιλογή της μιας ή άλλης προσέγγισης θα πρέπει να γίνει μέσω ερμηνείας των σχετικών διατάξεων όχι μόνο με βάση το γράμμα τους, αλλά λαμβανομένων ιδίως υπόψη του πλαισίου εντός του οποίου αυτές χρησιμοποιούνται και των σκοπών που επιδιώκει η ρύθμιση της οποίας αποτελούν μέρος [5]. Θα αναλύσω τις πτυχές αυτές στα σημεία που αφορούν τα προδικαστικά ερωτήματα.

31. Όσον αφορά τα προδικαστικά ερωτήματα, τα τρία πρώτα μπορούν, κατά τη γνώμη μου, να εξεταστούν από κοινού διότι αφορούν το ίδιο νομικό ζήτημα, δηλαδή το κατά πόσον η ημερήσια ανάπαυση προστίθεται στην εβδομαδιαία ανάπαυση ή περιλαμβάνεται σε αυτή. Στο τέταρτο προδικαστικό ερώτημα, αντιθέτως, το αιτούν δικαστήριο ζητεί από το Δικαστήριο να διευκρινίσει αν το άρθρο 3 της οδηγίας 2003/88, σε συνδυασμό με το άρθρο 31, παράγραφος 2, του Χάρτη [των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης] (στο εξής: Χάρτης), έχει την έννοια ότι ο εργαζόμενος δικαιούται ελάχιστη περίοδο ημερήσιας ανάπαυσης που πρέπει να χορηγείται κατά τη διάρκεια περιόδου είκοσι τεσσάρων ωρών ακόμη και στην περίπτωση που, για οποιονδήποτε λόγο, δεν εργάζεται κατά τις επόμενες είκοσι τέσσερις ώρες. Το πέμπτο προδικαστικό ερώτημα, μολονότι συνδέεται λογικά με το τέταρτο, θέτει ένα ζήτημα ανεξάρτητο από αυτό: το αιτούν δικαστήριο ζητεί από το Δικαστήριο να διευκρινίσει αν τα άρθρα 3 και 5 της οδηγίας, σε συνδυασμό με το άρθρο 31, παράγραφος 2, του Χάρτη, έχουν την έννοια ότι η ημερήσια ανάπαυση πρέπει να χορηγείται πριν από την εβδομαδιαία ανάπαυση. Όσον αφορά το τελευταίο αυτό ερώτημα, διατηρώ αμφιβολίες ως προς το παραδεκτό του: κατά τη γνώμη μου, το αιτούν δικαστήριο δεν αιτιολόγησε επαρκώς τη χρησιμότητά του σε σχέση με την κύρια δίκη.

32. Προκειμένου να απαντήσω στα προδικαστικά αυτά ερωτήματα, κρίνω σκόπιμο να διευκρινιστεί, κατ' αρχάς, το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 2003/88 στο πλαίσιο του κοινωνικού δικαίου της Ένωσης υπό το πρίσμα της σχετικής νομολογίας του Δικαστηρίου και, στη συνέχεια,

[3] Παρατηρήσεις της εναγομένης της κύριας δίκης, σημείο 23.

[4] Παρατηρήσεις της Ουγγρικής Κυβερνήσεως, σημείο 13. Επισημαίνω ότι, επί ενός ζητήματος μεγάλης συστημικής σημασίας όπως η σχέση μεταξύ του δικαιώματος του εργαζομένου σε ημερήσια ανάπαυση και εβδομαδιαία ανάπαυση, κανένα κράτος μέλος, πλην της Ουγγρικής Κυβερνήσεως, δεν υπέβαλε παρατηρήσεις στην υπό κρίση υπόθεση. Φρονώ ότι από το στοιχείο αυτό μπορεί να συναχθεί ότι οι νομοθεσίες των άλλων κρατών μελών συνάδουν σε μεγάλο βαθμό με την οδηγία 2003/88, όπως αυτή έχει ερμηνευθεί μέχρι σήμερα από το Δικαστήριο.

[5] Πρβλ. απόφαση της 2ας Μαρτίου 2017, J.D. (C-4/16, EU:C:2017:153, σκέψεις 23 και 25), καθώς και απόφαση της 11ης Μαΐου 2017, Krijgsman (C-302/16, EU:C:2017:359, σκέψη 24 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

να κριθεί, βάσει της εξετάσεως αυτής, αν το δίκαιο της Ένωσης και ειδικότερα η εν λόγω οδηγία, που παρέχει ευρύ περιθώριο εκτιμήσεως στα κράτη μέλη, επιβάλλει στον εργοδότη τη χορήγηση περιόδου ημερήσιας ανάπαυσης η οποία πρέπει να είναι αυτοτελής και ανεξάρτητη από την εβδομαδιαία ανάπαυση ή αν η πρόβλεψη «περιόδου ανάπαυσης» μεγαλύτερης από τις ελάχιστες απαιτήσεις της οδηγίας (τριάντα πέντε ώρες ως άθροισμα των ένδεκα ωρών ημερήσιας ανάπαυσης και των είκοσι τεσσάρων ωρών της εβδομαδιαίας ανάπαυσης) μπορεί να θεωρηθεί συμβατή με την ευρωπαϊκή νομοθεσία.

### *Β. Η οδηγία 2003/88: σκοποί και περιθώριο εκτιμήσεως των κρατών μελών*

33. Η οδηγία 2003/88 έχει ως σκοπό τον «καθορισμό των στοιχειωδών προδιαγραφών για τη βελτίωση των συνθηκών διαβιώσεως και εργασίας των εργαζομένων διά της προσεγγίσεως των εθνικών διατάξεων, ιδίως όσον αφορά τη διάρκεια του χρόνου εργασίας», διευκρινίζει δε ότι «η εναρμόνιση αυτή, στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, της οργανώσεως του χρόνου εργασίας αποσκοπεί στην εξασφάλιση καλύτερης προστασίας της ασφάλειας και της υγείας των εργαζομένων, παρέχοντάς τους κατώτατες περιόδους ανάπαυσης –μεταξύ άλλων, ημερήσιας και εβδομαδιαίας– καθώς και επαρκή διαλείμματα, και προβλέποντας ανώτατο όριο της εβδομαδιαίας διάρκειας εργασίας» [6].

34. Η οικεία οδηγία αποσκοπεί, κατ' ουσίαν, στην προστασία του εργαζομένου, ο οποίος, ως γνωστόν, είναι το ασθενέστερο μέρος στη συμβατική σχέση με τον εργοδότη [7]. Συγκεκριμένα, με τις διατάξεις της τίθεται σε εφαρμογή το άρθρο 31 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, το οποίο, στην παράγραφο 1, αναγνωρίζει ότι «κάθε εργαζόμενος έχει δικαίωμα σε συνθήκες εργασίας οι οποίες σέβονται την υγεία, την ασφάλεια και την αξιοπρέπειά του» και προβλέπει, εν συνεχεία, στην παράγραφο 2, ότι «κάθε εργαζόμενος έχει δικαίωμα σε ένα όριο μέγιστης διάρκειας εργασίας, σε ημερήσιες και εβδομαδιαίες περιόδους ανάπαυσης καθώς και σε ετήσια περίοδο αμειβόμενων διακοπών».

35. Η στενή σχέση μεταξύ των διατάξεων της οδηγίας και εκείνων του Χάρτη επιβεβαιώθηκε προσφάτως με απόφαση του τμήματος μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου η οποία επανέλαβε ότι το δικαίωμα κάθε εργαζομένου σε περιορισμό της μέγιστης διάρκειας εργασίας και σε ημερήσιες και εβδομαδιαίες περιόδους ανάπαυσης συνιστά ιδιαίτερης σημασίας κανόνα του κοινωνικού δικαίου της Ένωσης και ότι οι διατάξεις της οδηγίας 2003/88, και ιδίως τα άρθρα 3, 5 και 6, εξειδικεύουν το θεμελιώδες αυτό δικαίωμα και πρέπει, ως εκ τούτου, να ερμηνεύονται υπό το πρίσμα του [8].

36. Όπως επιβεβαιώνεται από την ανάγνωση τόσο του άρθρου 3 όσο και του άρθρου 5 –τα οποία δεν περιέχουν καμία παραπομπή στο εθνικό δίκαιο των κρατών μελών– οι όροι «ημερήσια ανάπαυση» και «εβδομαδιαία ανάπαυση» αποτελούν αυτοτελείς έννοιες του δικαίου της Ένωσης

6 Πρβλ. απόφαση της 14ης Μαΐου 2019, CCOO (C-55/18, EU:C:2019:402, σκέψη 37 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία). Πρβλ. επίσης, ιδίως, αποφάσεις της 9ης Νοεμβρίου 2017, Maio Marques da Rosa (C-306/16, EU:C:2017:844, σκέψη 45), της 10ης Σεπτεμβρίου 2015, Federación de Servicios Privados del sindicato Comisiones obreras (C-266/14, EU:C:2015:578, σκέψη 23), της 26ης Ιουνίου 2001, BECTU (C-173/99, EU:C:2001:356, σκέψη 37), και της 20ής Νοεμβρίου 2018, Sindicatul Familia Constanța κ.λπ. (C-147/17, EU:C:2018:926, σκέψη 39).

7 Πρβλ. απόφαση της 14ης Μαΐου 2019, CCOO (C-55/18, EU:C:2019:402, σκέψεις 44 και 45 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία): «ο εργαζόμενος πρέπει να θεωρείται το ασθενές μέρος στο πλαίσιο της σχέσεως εργασίας και, επομένως, είναι αναγκαίο να μην παρέχεται στον εργοδότη η ευχέρεια να του επιβάλει περιορισμό των δικαιωμάτων του»· επιπλέον, επισημαίνεται ότι, «λαμβανομένης υπόψη της ως άνω ιδιότητάς του ως ασθενούς μέρους, ο εργαζόμενος μπορεί να αποτραπεί από το να προβάλει ρητώς τα δικαιώματά του έναντι του εργοδότη του, εφόσον η διεκδίκηση των δικαιωμάτων αυτών ενδέχεται να τον εκθέσει στη λήψη μέτρων, εκ μέρους του εργοδότη, ικανών να επηρεάσουν τη σχέση εργασίας εις βάρος του εν λόγω εργαζομένου».

8 Απόφαση της 14ης Μαΐου 2019, CCOO (C-55/18, EU:C:2019:402, σκέψεις 30 και 31).

και, κατά συνέπεια, πρέπει να ερμηνεύονται με ενιαίο τρόπο σε ευρωπαϊκό επίπεδο, ανεξαρτήτως των ιδιαιτεροτήτων των νομοθεσιών των διαφόρων κρατών μελών [9]. Επ' αυτού, θα επανέλθω στο σημείο των προτάσεών μου που αφορά την ανάλυση των τριών πρώτων προδικαστικών ερωτημάτων.

37. Η ανάγκη ερμηνείας των διατάξεων της οδηγίας υπό το πρίσμα του προστατευτικού σκοπού της έχει σημαντικές συνέπειες όσον αφορά τη μη δυνατότητα απεμπολήσεως από τον εργαζόμενο των δικαιωμάτων που αναγνωρίζονται σε αυτόν αλλά και τον περιορισμό του περιθωρίου εκτιμήσεως των κρατών μελών κατά την εφαρμογή των διατάξεων της εν λόγω οδηγίας.

38. Πρώτον, τόσο το δικαίωμα ημερήσιας ανάπαυσης όσο και το δικαίωμα εβδομαδιαίας ανάπαυσης, λόγω της στενής σχέσης τους με τα πρωτογενή και θεμελιώδη δικαιώματα, πρέπει να θεωρούνται αναπαλλοτρίωτα για τους ίδιους τους εργαζομένους, διότι αποσκοπούν στην προστασία του δικαιώματος στην υγεία και την ασφάλεια στην εργασία [10]. Επομένως, ο εθνικός νομοθέτης και, σε τελική ανάλυση, ο εργοδότης οφείλουν να αναγνωρίζουν και να διασφαλίζουν τα δικαιώματα αυτά χωρίς καμία δυνατότητα παρέκκλισης πέραν εκείνων που προβλέπονται ρητώς από την ίδια την οδηγία.

39. Δεύτερον –και ιδιαιτέρως σημαντικό εν προκειμένω– από την οδηγία 2003/88, και ιδίως από την αιτιολογική της σκέψη 15, προκύπτει ότι προβλέπεται μια κάποια ελαστικότητα στην εφαρμογή των διατάξεών της από τα κράτη μέλη. Ωστόσο, όπως προκύπτει από την προαναφερθείσα αιτιολογική σκέψη και όπως έχει κρίνει το Δικαστήριο, τα κράτη μέλη εξακολουθούν να δεσμεύονται από ακριβή και άνευ όρων υποχρέωση επίτευξης αποτελέσματος όσον αφορά την εφαρμογή των κανόνων της οδηγίας 2003/88 [11]. Στα κράτη μέλη εναπόκειται να θεσπίζουν γενικά ή ειδικά μέτρα ώστε να εξασφαλίζεται η εκπλήρωση της υποχρεώσεως αυτής και, κατ' ουσίαν, να διασφαλίζεται η τήρηση των επιμέρους στοιχειωδών απαιτήσεων που προβλέπει η οδηγία σχετικά με τα όρια του χρόνου εργασίας [12].

40. Στο συστηματικό πλαίσιο της οδηγίας, η χορήγηση στους εργαζομένους των ελαχίστων περιόδων ημερήσιας και εβδομαδιαίας ανάπαυσης και η τήρηση ενός ανώτατου ορίου μέσης εβδομαδιαίας διάρκειας εργασίας συμβάλλουν σημαντικά στη διασφάλιση της πρακτικής αποτελεσματικότητας των δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στην οδηγία και, όπως έχει κρίνει το Δικαστήριο [13], αποτελεί υποχρέωση των κρατών μελών να τη διασφαλίζουν πλήρως [14].

9 Πρβλ. απόφαση της 9ης Νοεμβρίου 2017, Maio Marques da Rosa (C-306/16, EU:C:2017:844, σκέψη 38 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

10 Τούτο καταδεικνύει ότι τα προμνησθέντα δικαιώματα δεν περιλαμβάνονται στον πυρήνα των δικαιωμάτων αμιγώς συμβατικής φύσεως από τα οποία ο εργαζόμενος μπορεί να αποφασίσει να παραιτηθεί με αντάλλαγμα πρόσθετη αμοιβή ή άλλα οφέλη, αλλά περιλαμβάνονται μεταξύ των θεμελιωδών δικαιωμάτων που αναγνωρίζονται από πρωτογενείς πηγές του δικαίου συνταγματικής ισχύος ή εξομοιούμενες με τέτοιες, τα οποία δεν ανάγονται αποκλειστικά στη συμβατική σχέση εργοδότη και εργαζομένου, αλλά στο «πρόσωπο του εργαζομένου».

11 Πρβλ. απόφαση της 11ης Απριλίου 2019, Syndicat des cadres de la sécurité intérieure (C-254/18, EU:C:2019:318, σκέψη 33).

12 Για τους σκοπούς των παρουσών προτάσεων, έλαβα υπόψη τα άρθρα 3, 4, 5 και 6 της οδηγίας: «[τ]α κράτη μέλη θεσπίζουν τα αναγκαία μέτρα ώστε […]».

13 Απόφαση της 14ης Μαΐου 2019, CCOO (C-55/18, EU:C:2019:402, σκέψη 42).

14 Πρβλ. απόφαση της 7ης Σεπτεμβρίου 2006, Επιτροπή κατά Ηνωμένου Βασιλείου (C-484/04, EU:C:2006:526, σκέψη 40 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

## *Γ. Τα προδικαστικά ερωτήματα*

### *1. Επί του πρώτου, του δευτέρου και του τρίτου προδικαστικού ερωτήματος*

41. Όπως προανέφερα, θα αναλύσω από κοινού τα τρία πρώτα προδικαστικά ερωτήματα διότι αφορούν το ίδιο νομικό ζήτημα. Τα δύο πρώτα ερωτήματα αλληλεπικαλύπτονται εν μέρει, ενώ το τρίτο εξαρτάται λογικά από τα δύο πρώτα.

42. Με τα πρώτα δύο προδικαστικά ερωτήματα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινιστεί αν το άρθρο 5 της οδηγίας 2003/88, σε συνδυασμό με το άρθρο 31, παράγραφος 2, του Χάρτη, έχει την έννοια ότι η ημερήσια ανάπαυση που προβλέπεται στο άρθρο 3 της οδηγίας αυτής αποτελεί μέρος της εβδομαδιαίας ανάπαυσης ή αν, αντιθέτως, το εν λόγω άρθρο 5 προβλέπει μόνον την ελάχιστη περίοδο εβδομαδιαίας ανάπαυσης, η οποία πρέπει να είναι τουλάχιστον τριάντα πέντε συναπτές ώρες. Με το τρίτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 5 της εν λόγω οδηγίας, σε συνδυασμό με το άρθρο 31, παράγραφος 2, του Χάρτη, έχει την έννοια ότι, όταν η εθνική νομοθεσία και η εφαρμοστέα συλλογική σύμβαση προβλέπουν τη χορήγηση ελάχιστης εβδομαδιαίας ανάπαυσης διάρκειας σαράντα δύο συναπτών ωρών, είναι υποχρεωτικό να χορηγείται επίσης, ύστερα από εργασία που πραγματοποιήθηκε την εργάσιμη ημέρα που προηγείται της εβδομαδιαίας ανάπαυσης, η διάρκειας δώδεκα ωρών ημερήσια ανάπαυση την οποία εγγυώνται η εθνική νομοθεσία και η συλλογική σύμβαση.

43. Το αιτούν δικαστήριο θέτει αυτά τα ερωτήματα επειδή, καίτοι στον ουγγρικό εργατικό κώδικα οι θεσμοί της ημερήσιας ανάπαυσης και της εβδομαδιαίας ανάπαυσης περιλαμβάνονται σε δύο διαφορετικές διατάξεις, στο άρθρο που αφορά την «εβδομαδιαία περίοδο ανάπαυσης» (κατ' αρχήν σαράντα οκτώ ωρών, αλλά, σε περίπτωση μεταβλητού ωραρίου, τουλάχιστον σαράντα ωρών, που γίνονται σαράντα δύο σύμφωνα με τη συναφθείσα μεταξύ του εργοδότη και των συνδικαλιστικών οργανώσεων συλλογική σύμβαση) δεν γίνεται καμία αναφορά στην ημερήσια ανάπαυση ή στη διάρκειά της.

44. Προς στήριξη της άποψης ότι το δικαίωμα ημερήσιας ανάπαυσης δεν μπορεί να απορροφηθεί από το δικαίωμα εβδομαδιαίας ανάπαυσης, υπάρχουν διάφορα επιχειρήματα που βασίζονται, κατ' ουσίαν, στα κριτήρια γραμματικής και συστηματικής ερμηνείας και στη φύση των αυτοτελών εννοιών της ημερήσιας και της εβδομαδιαίας ανάπαυσης του δικαίου της Ένωσης.

45. Κατά πάγια νομολογία[15], για την ερμηνεία διάταξης του δικαίου της Ένωσης πρέπει να λαμβάνεται υπόψη όχι μόνον το γράμμα της, αλλά και το πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται και οι σκοποί που επιδιώκονται με τη ρύθμιση της οποίας αυτή αποτελεί μέρος.

46. Λαμβανομένου υπόψη του γράμματος της διατάξεως, το ίδιο το άρθρο 5 της οδηγίας 2003/88 προβλέπει ότι τα κράτη μέλη θεσπίζουν τα αναγκαία μέτρα ώστε κάθε εργαζόμενος να διαθέτει «ανά περίοδο επτά ημερών, μια ελάχιστη περίοδο συνεχούς ανάπαυσης είκοσι τεσσάρων ωρών, *στις οποίες προστίθενται οι ένδεκα ώρες ημερήσιας ανάπαυσης, οι οποίες προβλέπονται στο άρθρο 3*[16]». Ωστόσο, το άρθρο αυτό δεν διευκρινίζει πότε πρέπει να πραγματοποιείται αυτή η ελάχιστη περίοδος ανάπαυσης, αφήνοντας έτσι διακριτική ευχέρεια στα κράτη μέλη όσον αφορά την επιλογή. Η ερμηνεία αυτή ενισχύεται από τις διάφορες γλωσσικές αποδόσεις –στα γερμανικά, στα αγγλικά, και πορτογαλικά– οι οποίες προβλέπουν ότι η ελάχιστη περίοδος συνεχούς

[15] Πρβλ. απόφαση της 12ης Μαΐου 2022, Luso Temp (C-426/20, EU:C:2022:373, σκέψη 29 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[16] Η υπογράμμιση δική μου.

ανάπαυσης χορηγείται «για» κάθε περίοδο επτά ημερών. Οι άλλες γλωσσικές αποδόσεις του ανωτέρω άρθρου είναι εγγύτερα στην απόδοση στη γαλλική γλώσσα, που προβλέπει ότι η εβδομαδιαία ανάπαυση πρέπει να χορηγείται «κατά τη διάρκεια» κάθε περιόδου επτά ημερών [17].

47. Η άποψη αυτή βρίσκει έρεισμα επίσης στη συστηματική ανάλυση των λοιπών διατάξεων της οδηγίας 2003/88 και φαίνεται να συνάδει με τους προεκτεθέντες σκοπούς της. Ειδικότερα, από τις αιτιολογικές σκέψεις 1, 4, 7 και 8 και από το άρθρο 1 της ανωτέρω οδηγίας προκύπτει ότι σκοπός της είναι ο καθορισμός ελάχιστων απαιτήσεων για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και εργασίας των εργαζομένων μέσω της προσέγγισης των εθνικών κανόνων σχετικά με την οργάνωση του χρόνου εργασίας. Τούτο καταδεικνύει το περιεχόμενο και τη σημασία της οδηγίας εντός του συστήματος κοινωνικής νομοθεσίας της Ένωσης. Ως εκ τούτου, θα ήταν αντιφατικό να γίνει δεκτό ότι το δικαίωμα ημερήσιας ανάπαυσης περιλαμβάνεται στο δικαίωμα εβδομαδιαίας ανάπαυσης, διότι κάτι τέτοιο θα αντέβαινε προς τον σκοπό της προστασίας της υγείας και της ασφάλειας των εργαζομένων. Τούτο επιβεβαιώνεται και από το άρθρο 15 της οδηγίας 2003/88, σύμφωνα με το οποίο επιτρέπεται στα κράτη μέλη να εφαρμόζουν ή να θεσπίζουν *ευνοϊκότερες νομοθετικές, κανονιστικές ή διοικητικές διατάξεις για την προστασία της ασφάλειας και της υγείας των εργαζομένων* ή να ευνοούν ή να επιτρέπουν την εφαρμογή *ευνοϊκότερων* συλλογικών συμβάσεων ή συμφωνιών μεταξύ κοινωνικών εταίρων *για την προστασία της ασφάλειας και της υγείας των εργαζομένων*.

48. Επομένως, προκειμένου να δοθεί απάντηση στα ερωτήματα του αιτούντος δικαστηρίου, η οδηγία 2003/88 πρέπει να ερμηνευθεί «λαμβανομένης υπόψη της σημασίας του θεμελιώδους δικαιώματος κάθε εργαζομένου σε περιορισμό της μέγιστης διάρκειας εργασίας και σε ημερήσιες και εβδομαδιαίες περιόδους ανάπαυσης» [18].

49. Όπως υποστηρίζουν επίσης ο εργαζόμενος [19] και η Επιτροπή [20] και όπως προκύπτει από την ανάλυση των οικείων διατάξεων βάσει των προαναφερθέντων ερμηνευτικών κριτηρίων, οι έννοιες της «ημερήσιας ανάπαυσης» και της «εβδομαδιαίας ανάπαυσης» αποτελούν αυτοτελείς έννοιες του δικαίου της Ένωσης, οι οποίες πρέπει, ως εκ τούτου, να ορίζονται βάσει αντικειμενικών χαρακτηριστικών που συνδέονται με την οικονομία και τους σκοπούς της οδηγίας 2003/88. Πράγματι, η ημερήσια ανάπαυση και η εβδομαδιαία ανάπαυση επιδιώκουν διαφορετικούς σκοπούς και, κατά συνέπεια, συνιστούν αυτοτελή δικαιώματα.

50. Σκοπός της ημερήσιας ανάπαυσης είναι να παράσχει στους εργαζομένους τη δυνατότητα να αναπαυθούν για ορισμένες τουλάχιστον ώρες –τουλάχιστον ένδεκα– κατά τη διάρκεια περιόδου είκοσι τεσσάρων ωρών. Ειδικότερα, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι οι ώρες ανάπαυσης πρέπει να είναι συναπτές και να ακολουθούν άμεσα μια περίοδο εργασίας [21].

51. Αντιθέτως, η εβδομαδιαία ανάπαυση έχει ως σκοπό να παράσχει στον εργαζόμενο τη δυνατότητα να αναπαυθεί –επί είκοσι τέσσερις ώρες τουλάχιστον– σε περίοδο αναφοράς επτά ημερών, με τη διευκρίνιση ότι ως «περίοδος αναφοράς» νοείται το χρονικό διάστημα εντός του οποίου πρέπει να χορηγείται η ελάχιστη περίοδος ανάπαυσης [22].

[17] Πρβλ. απόφαση της 9ης Νοεμβρίου 2017, Maio Marques da Rosa (C-306/16, EU:C:2017:844, σκέψεις 40 και 41).

[18] Απόφαση της 14ης Μαΐου 2019, CCOO (C-55/18, EU:C:2019:402, σκέψη 33).

[19] Παρατηρήσεις του ενάγοντος στην κύρια δίκη, σ. 3, τέταρτο εδάφιο.

[20] Παρατηρήσεις της Επιτροπής, σημείο 46.

[21] Απόφαση της 9ης Σεπτεμβρίου 2003, Jaeger (C-151/02, EU:C:2003:437, σκέψη 95).

[22] Πρβλ. απόφαση της 9ης Νοεμβρίου 2017, Maio Marques da Rosa (C-306/16, EU:C:2017:844, σκέψη 42).

52. Σύμφωνα με την προεκτεθείσα γραμματική και συστηματική ερμηνεία και προκειμένου να διασφαλίζεται στο ακέραιο η αποτελεσματικότητα των δικαιωμάτων που απονέμει η οδηγία 2003/88 στους εργαζομένους, κατ' εφαρμογήν των αρχών που εκτέθηκαν στα προηγούμενα σημεία των παρουσών προτάσεων, φρονώ ότι από την ίδια την οδηγία προκύπτει ότι τα κράτη μέλη υποχρεούνται να διασφαλίζουν την τήρηση όλων των ελάχιστων προδιαγραφών που θέτει η οδηγία 2003/88 [23].

53. Επομένως, η περίοδος ημερήσιας ανάπαυσης δεν μπορεί να περιλαμβάνεται στην περίοδο εβδομαδιαίας ανάπαυσης, ούτε να συνυπολογίζεται στην περίοδο εβδομαδιαίας ανάπαυσης, αντιθέτως προς τους ισχυρισμούς του εργοδότη [24].

54. Το επιχείρημα που αυτός προβάλλει είναι ότι, λαμβανομένου υπόψη του σκοπού της περιόδου ημερήσιας ανάπαυσης, ήτοι το να παρέχεται στον εργαζόμενο η δυνατότητα να ανακτήσει τις δυνάμεις του μεταξύ δύο περιόδων εργασίας, η περίοδος αυτή μπορεί να χορηγηθεί μόνον αν προβλέπεται νέα περίοδος εργασίας εντός είκοσι τεσσάρων ωρών από τη λήξη ορισμένης περιόδου εργασίας.

55. Προς στήριξη του επιχειρήματός του, ο εργοδότης [25] επικαλείται την «ερμηνευτική ανακοίνωση [σχετικά με την οδηγία 2003/88/ΕΚ]» [26] της Επιτροπής, υποστηρίζοντας ότι από το έγγραφο αυτό προκύπτει ότι το άρθρο 5 της οδηγίας έχει την έννοια ότι απαιτεί μόνον περίοδο συνεχούς ανάπαυσης τριάντα πέντε ωρών κατά τη διάρκεια περιόδου επτά ημερών, χωρίς διάκριση μεταξύ εβδομαδιαίας και ημερησίας ανάπαυσης· επομένως, η τελευταία αυτή περίοδος περιλαμβάνεται στην εν λόγω περίοδο αναφοράς. Κατά συνέπεια, η ουγγρική νομοθεσία που προβλέπει περίοδο εβδομαδιαίας ανάπαυσης σαράντα οκτώ ωρών, χωρίς καμία αναφορά στην ημερήσια ανάπαυση, είναι σύμφωνη προς την οδηγία.

56. Κατά τη γνώμη μου, η αποδοχή του επιχειρήματος αυτού, το οποίο στηρίζεται σε εσφαλμένη ερμηνεία του περιεχομένου των ως άνω μνημονευθέντων εγγράφων, θα ισοδυναμούσε με μη εφαρμογή της διάταξης του άρθρου 5 της εν λόγω οδηγίας, σύμφωνα με το οποίο η περίοδος ημερήσιας ανάπαυσης *προστίθεται* στην περίοδο εβδομαδιαίας ανάπαυσης. Φρονώ ότι, στα προαναφερθέντα έγγραφα, η Επιτροπή προέβη απλώς σε μαθηματική πράξη (το άθροισμα της ελάχιστης περιόδου ημερήσιας ανάπαυσης των ένδεκα ωρών και της περιόδου εβδομαδιαίας ανάπαυσης των είκοσι τεσσάρων ωρών) από την οποία ουδόλως μπορεί να συναχθεί ότι το δικαίωμα ημερήσιας ανάπαυσης δεν πρέπει να χορηγείται αν η περίοδος εβδομαδιαίας ανάπαυσης είναι ευνοϊκότερη από εκείνη που προβλέπει η οδηγία.

57. Συναφώς, θα ήθελα να επαναλάβω ότι οι διατάξεις της οδηγίας θεσπίζουν κατώτατα και όχι ανώτατα όρια. Πράγματι, το άρθρο 15 της οδηγίας επιτρέπει στα κράτη μέλη να εφαρμόζουν ή να θεσπίζουν ευνοϊκότερες διατάξεις για την προστασία της υγείας και της ασφάλειας των εργαζομένων ή να ευνοούν ή να επιτρέπουν την εφαρμογή ευνοϊκότερων συλλογικών συμβάσεων ή συμφωνιών μεταξύ κοινωνικών εταίρων για την ανωτέρω προστασία.

58. Τα κράτη μέλη μπορούν να προβλέπουν μεγαλύτερες περιόδους ανάπαυσης, *υπό την προϋπόθεση ότι τηρούνται οι ελάχιστες απαιτήσεις που ορίζονται στην οδηγία*. Ως εκ τούτου, στην πράξη, τα κράτη μέλη μπορούν να προβλέπουν περιόδους ημερήσιας ανάπαυσης άνω των ένδεκα

[23] Πρβλ. απόφαση της 11ης Απριλίου 2019, Syndicat des cadres de la sécurité intérieure (C-254/18, EU:C:2019:318, σκέψη 33).

[24] Παρατηρήσεις της εναγομένης στην κύρια δίκη, σημείο 23.

[25] Παρατηρήσεις της εναγομένης στην κύρια δίκη, σημεία 30 έως 32.

[26] Ερμηνευτική ανακοίνωση σχετικά με την οδηγία 2003/88/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 4ης Νοεμβρίου 2003, σχετικά με ορισμένα στοιχεία της οργάνωσης του χρόνου εργασίας (ΕΕ 2017, C 165, σ. 1).

συνεχόμενων ωρών, καθώς και περιόδους εβδομαδιαίας ανάπαυσης άνω των είκοσι τεσσάρων ωρών ανά περίοδο επτά ημερών, αυτό όμως δεν σημαίνει ότι η μη χορήγηση του δικαιώματος ημερήσιας ανάπαυσης είναι νόμιμη, αν η περίοδος εβδομαδιαίας ανάπαυσης είναι ευνοϊκότερη από την ενωσιακή νομοθεσία.

59. Εντούτοις, εν προκειμένω, στο εθνικό δικαστήριο εναπόκειται να εκτιμήσει τη συμβατότητα της ουγγρικής νομοθεσίας με το ευρωπαϊκό δίκαιο, δεδομένου ότι, όπως υποστηρίζει η Επιτροπή [27], ενδεχόμενα πρόσθετα δικαιώματα προβλεπόμενα από τα κράτη μέλη εκφεύγουν του πεδίου εφαρμογής της οδηγίας και, επομένως, του δικαίου της Ένωσης, δεδομένου ότι εμπίπτουν στην άσκηση των κρατικών αρμοδιοτήτων [28] και, ως εκ τούτου, του εθνικού δικαστηρίου.

*2. Επί του τετάρτου προδικαστικού ερωτήματος*

60. Με το τέταρτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινιστεί αν το άρθρο 3 της οδηγίας 2003/88, σε συνδυασμό με το άρθρο 31, παράγραφος 2, του Χάρτη, έχει την έννοια ότι ο εργαζόμενος δικαιούται ελάχιστη περίοδο ημερήσιας ανάπαυσης που πρέπει να χορηγείται κατά τη διάρκεια περιόδου είκοσι τεσσάρων ωρών ακόμα και στην περίπτωση που δεν υποχρεούται, για οποιονδήποτε λόγο, να εργασθεί κατά τις επόμενες είκοσι τέσσερις ώρες.

61. Το ερώτημα του αιτούντος δικαστηρίου προκύπτει από το γεγονός ότι ο εργοδότης συνήθως δεν χορηγούσε στον εργαζόμενο την ημερήσια ανάπαυση, εκτός αν προβλεπόταν νέα περίοδος εργασίας. Ο λόγος είναι ότι, κατά τον εργοδότη, ο εγγενής σκοπός της περιόδου ημερήσιας ανάπαυσης είναι ακριβώς να καταστήσει δυνατή την ανάκτηση των δυνάμεων μεταξύ δύο περιόδων εργασίας, οπότε, αν δεν προβλεπόταν περίοδος εργασίας κατά τις επόμενες ώρες, δεν υπήρχε λόγος να χορηγηθεί η περίοδος ημερήσιας ανάπαυσης.

62. Συναφώς, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι, «[π]ρος διασφάλιση της αποτελεσματικής προστασίας της ασφάλειας και της υγείας του εργαζομένου, πρέπει επομένως να προβλέπεται, κατά γενικό κανόνα, *τακτική εναλλαγή μεταξύ εργασίας και ανάπαυσης* [29]. Για να μπορεί να αναπαύεται αποτελεσματικά, ο εργαζόμενος πρέπει να έχει τη *δυνατότητα να απομακρύνεται από το περιβάλλον εργασίας του για ορισμένο αριθμό ωρών που πρέπει όχι μόνον να είναι συναπτές αλλά και να ακολουθούν άμεσα μια περίοδο εργασίας*, προκειμένου να δίνεται στον εργαζόμενο η δυνατότητα χαλαρώσεως και εξαλείψεως της σύμφυτης με την άσκηση των καθηκόντων του κοπώσεως» [30]. Επομένως, το κρίσιμο στοιχείο για τη χορήγηση της περιόδου ανάπαυσης είναι το κατά πόσον προηγήθηκε περίοδος εργασίας, δεδομένου ότι η εργασία που πρόκειται να παρασχεθεί μετά την εν λόγω περίοδο ανάπαυσης στερείται παντελώς σημασίας.

63. Υπό τις συνθήκες αυτές, όπως υποστηρίζουν εξάλλου η Επιτροπή [31] και ο εργαζόμενος [32], είμαι της γνώμης ότι, προκειμένου να διασφαλιστεί η σύμφωνη με την οδηγία 2003/88 και τον Χάρτη ερμηνεία του ερωτήματος, πρέπει να γίνει δεκτό ότι ο εργαζόμενος πρέπει σε κάθε περίπτωση να έχει δικαίωμα σε ημερήσια ανάπαυση ανά είκοσι τέσσερις ώρες, ακόμη και αν δεν υποχρεούται να εργαστεί εντός των επόμενων είκοσι τεσσάρων ωρών.

27 Παρατηρήσεις της Επιτροπής, σημείο 51.

28 Πρβλ. απόφαση της 19ης Νοεμβρίου 2019, TSN και AKT (C-609/17 και C-610/17, EU:C:2019:981, σκέψεις 34 και 35).

29 Η υπογράμμιση δική μου.

30 Απόφαση της 9ης Σεπτεμβρίου 2003, Jaeger (C-151/02, EU:C:2003:437, σκέψη 95).

31 Παρατηρήσεις της Επιτροπής, σημεία 56 έως 59.

32 Παρατηρήσεις της ενάγουσας στην κύρια δίκη, σ. 5 και 6.

*3. Επί του πέμπτου προδικαστικού ερωτήματος*

64. Με το πέμπτο προδικαστικό ερώτημα, ως προς το παραδεκτό του οποίου εξέθεσα ήδη τις αμφιβολίες μου, το αιτούν δικαστήριο ζητεί από το Δικαστήριο να διευκρινίσει αν τα άρθρα 3 και 5 της οδηγίας 2003/88, σε συνδυασμό με το άρθρο 31, παράγραφος 2, του Χάρτη, έχουν την έννοια ότι η ημερήσια ανάπαυση πρέπει να χορηγείται πριν από την εβδομαδιαία ανάπαυση.

65. Προκειμένου να δοθεί απάντηση στο ερώτημα αυτό, πρέπει κατ' αρχάς να επισημάνω ότι η γραμματική ανάλυση των επίμαχων διατάξεων δεν επιλύει το ζήτημα. Συγκεκριμένα, ούτε το άρθρο 3 ούτε το άρθρο 5 της οδηγίας παρέχουν χρήσιμα στοιχεία, διότι, εκτός από την υποχρέωση εξασφάλισης περιόδου ημερησίας ανάπαυσης τουλάχιστον ένδεκα συναπτών ωρών κατά τη διάρκεια περιόδου είκοσι τεσσάρων ωρών και εβδομαδιαίας συνεχούς ανάπαυσης είκοσι τεσσάρων ωρών για κάθε περίοδο επτά ημερών, δεν επιβάλλουν άλλες προϋποθέσεις για την άσκησή τους.

66. Μολονότι το γράμμα των διατάξεων αυτών δεν είναι διαφωτιστικό, μπορούν να επισημανθούν ορισμένα χρήσιμα στοιχεία στην οδηγία 2003/88 προκειμένου να δοθεί απάντηση στο ερώτημα του αιτούντος δικαστηρίου. Παραπέμπω, ειδικότερα, στην αιτιολογική σκέψη 15 της οδηγίας, η οποία αφήνει ευρύ περιθώριο ευελιξίας στα κράτη μέλη κατά την εφαρμογή των διατάξεων, υπό την προϋπόθεση ότι διασφαλίζεται ο σεβασμός της ασφάλειας και της υγείας των εργαζομένων. Πράγματι, η αυτονομία την οποία αναγνωρίζει η οδηγία στα κράτη μέλη οδήγησε το Δικαστήριο να κρίνει, στην απόφαση Maio Marquez da Rosa [33], ότι η περίοδος εβδομαδιαίας ανάπαυσης μπορεί να χορηγείται ανά πάσα στιγμή σε κάθε περίοδο επτά ημερών.

67. Ελλείψει συγκεκριμένων ενδείξεων στην οδηγία, οι εκτιμήσεις αυτές ισχύουν και για την ημερήσια ανάπαυση, οπότε, εφόσον διασφαλίζεται η τήρηση της ελάχιστης περιόδου ημερήσιας ανάπαυσης, τα κράτη μέλη παραμένουν ελεύθερα να καθορίζουν τις συγκεκριμένες λεπτομέρειες εφαρμογής της.

68. Κατά συνέπεια, συμφωνώ με την Επιτροπή [34] ως προς το ότι η ημερήσια ανάπαυση μπορεί να χορηγηθεί στην αρχή, στη μέση ή ακόμη και στο τέλος συγκεκριμένης περιόδου είκοσι τεσσάρων ωρών, όπως μπορεί να χορηγηθεί αδιακρίτως πριν ή μετά την εβδομαδιαία ανάπαυση.

69. Κατ' ουσίαν, δεδομένου ότι πρόκειται για δύο διακριτές και αυτοτελείς έννοιες που υπηρετούν διαφορετικούς σκοπούς, δεν υφίστανται λόγοι αρχής ή λειτουργίας που να περιορίζουν τη σχετική αυτονομία των κρατών μελών, δεδομένου ότι δεσμεύονται αποκλειστικά από την τήρηση των κατωτάτων ορίων και των αρχών της ασφάλειας και της υγείας των εργαζομένων που αποτελούν τη βάση της οδηγίας στο σύνολό της.

70. Εν κατακλείδι: ο σκοπός της οδηγίας 2003/88 και οι ειδικότεροι σκοποί της προστασίας της ασφάλειας και της υγείας των εργαζομένων, η θέση της στο ευρωπαϊκό κοινωνικό δίκαιο και η φύση της ανάπαυσης ως θεμελιώδους δικαιώματος με δύο συνιστώσες, ήτοι την ημερήσια και την εβδομαδιαία ανάπαυση, συνηγορούν υπέρ της νομιμότητας εθνικής ρυθμίσεως η οποία προβλέπει «περίοδο εβδομαδιαίας ανάπαυσης» με περιόδους ανάπαυσης μεγαλύτερες από εκείνες που προβλέπει η οδηγία. Αυτό, ωστόσο, τελεί υπό την προϋπόθεση ότι η εθνική νομοθεσία προβλέπει, ως αυτοτελή και χωριστά δικαιώματα, τις ημερήσιες και εβδομαδιαίες περιόδους ανάπαυσης και, δεύτερον, ότι τηρούνται τα κατώτατα όρια χρόνου ανάπαυσης που ορίζονται στην ευρωπαϊκή νομοθεσία.

[33] Απόφαση της 9ης Νοεμβρίου 2017, Maio Marques da Rosa (C-306/16, EU:C:2017:844, σκέψη 44).

[34] Παρατηρήσεις της Επιτροπής, σημεία 60 έως 64.

*4. Επί των συνεπειών για το αιτούν δικαστήριο*

71. Κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, το σύστημα συνεργασίας που καθιερώνει το άρθρο 267 ΣΛΕΕ στηρίζεται στη σαφή διάκριση των λειτουργιών μεταξύ των εθνικών δικαστηρίων και του Δικαστηρίου. Τα δικαστήρια των κρατών μελών είναι αρμόδια να εκτιμήσουν τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης και να ερμηνεύσουν διατάξεις του εθνικού δικαίου.

72. Αντιθέτως, το Δικαστήριο είναι αρμόδιο να παρέχει στο εθνικό δικαστήριο όλα τα ερμηνευτικά στοιχεία τα οποία άπτονται του δικαίου της Ένωσης και τα στοιχεία που προκύπτουν από τη δικογραφία της κύριας δίκης καθώς και από τις γραπτές και προφορικές παρατηρήσεις που υποβάλλονται ενώπιόν του και είναι πρόσφορα να παράσχουν στο εθνικό δικαστήριο τη δυνατότητα να αποφανθεί [35].

73. Όπως προαναφέρθηκε, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται αν ο όρος «εβδομαδιαία ανάπαυση» έχει την έννοια ότι, μετά την ελάχιστη περίοδο αδιάλειπτης ανάπαυσης είκοσι τεσσάρων ωρών, οι ένδεκα ώρες ημερήσιας ανάπαυσης πρέπει ούτως ή άλλως να χορηγηθούν ή την έννοια ότι η περίοδος είκοσι τεσσάρων ωρών και η περίοδος των ένδεκα ωρών αθροίζονται και ότι, επί της βάσεως αυτής, ο εργαζόμενος δικαιούται ελάχιστη περίοδο εβδομαδιαίας ανάπαυσης τριάντα πέντε ωρών. Συναφώς, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι η ουγγρική νομοθεσία εισάγει στο άρθρο 106 του εργατικού κώδικα την έννοια της «εβδομαδιαίας ανάπαυσης», που ορίζεται σε 48 ώρες –άνω του κατώτατου ορίου των 24 ωρών που προβλέπει η οδηγία 2003/88–, και ότι δεν περιλαμβάνει καμία αναφορά στην ημερήσια ανάπαυση και τη διάρκειά της.

74. Δεν εναπόκειται στο Δικαστήριο να εξετάσει επί της ουσίας το εθνικό δίκαιο: πράγματι, κατά πάγια νομολογία, το Δικαστήριο είναι αρμόδιο να αποφαίνεται αποκλειστικώς επί της ερμηνείας ή του κύρους νομοθετήματος της Ένωσης βάσει των πραγματικών περιστατικών που του εκθέτει το εθνικό δικαστήριο, ενώ εναπόκειται αποκλειστικώς στο αιτούν δικαστήριο να ερμηνεύσει την εθνική νομοθεσία [36].

75. Επιπλέον, υπενθυμίζεται ότι, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν, κατά το μέτρο του δυνατού, να ερμηνεύουν το εθνικό δίκαιο υπό το πρίσμα του ευρωπαϊκού δικαίου [37].

76. Η αρχή της σύμφωνης ερμηνείας επιβάλλει στις εθνικές αρχές να πράττουν ό,τι είναι δυνατόν, λαμβάνοντας υπόψη το σύνολο του εθνικού δικαίου και εφαρμόζοντας τις αναγνωρισμένες από το δίκαιο αυτό μεθόδους ερμηνείας, προκειμένου να διασφαλίζουν την πλήρη αποτελεσματικότητα του δικαίου της Ένωσης και να καταλήγουν σε λύση σύμφωνη προς τον σκοπό που επιδιώκει το δίκαιο αυτό.

[35] Διάταξη του Προέδρου του Δικαστηρίου της 28ης Ιανουαρίου 2015, Gimnasio Deportivo San Andrés (C-688/13, EU:C:2015:46, σκέψεις 30 έως 32 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία). Πρβλ. προσφάτως, επί παραδείγματι, απόφαση της 3ης Οκτωβρίου 2019, Fonds du Logement de la Région de Bruxelles Capitale (C-632/18, EU:C:2019:833, σκέψεις 48 και 49 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[36] Πρβλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 10ης Ιουνίου 2021, Ultimo Portfolio Investment (Luxembourg) (C-303/20, EU:C:2021:479, σκέψη 25 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[37] Πρβλ. αποφάσεις της 19ης Απριλίου 2016, DI (C-441/14, EU:C:2016:278, σκέψη 32), της 14ης Οκτωβρίου 2020, KG (Διαδοχικές τοποθετήσεις στο πλαίσιο προσωρινής απασχόλησης) (C-681/18, EU:C:2020:823, σκέψη 66), και της 19ης Σεπτεμβρίου 2019, Rayonna prokuratura Lom (C-467/18, EU:C:2019:765, σκέψη 60 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

77. Ωστόσο, η εν λόγω αρχή υπόκειται σε ορισμένους περιορισμούς. Συγκεκριμένα, η υποχρέωση του εθνικού δικαστηρίου να λαμβάνει υπόψη το περιεχόμενο του δικαίου της Ένωσης κατά την ερμηνεία και εφαρμογή των σχετικών κανόνων του εθνικού δικαίου οριοθετείται από τις γενικές αρχές του δικαίου και δεν παρέχει έρεισμα για contra legem ερμηνεία του εθνικού δικαίου.

78. Επίσης, όπως υπογραμμίστηκε προηγουμένως, το Δικαστήριο δεν μπορεί να υποκαταστήσει την εκτίμηση του εθνικού δικαστηρίου σχετικά με τη δυνατότητα ερμηνείας του εθνικού δικαίου κατά τρόπον ώστε να συνάδει προς το δίκαιο της Ένωσης.

79. Βάσει των αρχών αυτών, στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται να εξακριβώσει αν στην Ουγγαρία εξασφαλίζεται στους εργαζομένους περίοδος εβδομαδιαίας ανάπαυσης σύμφωνη με τις ελάχιστες προδιαγραφές της οδηγίας 2003/88. Σε μια τέτοια περίπτωση, το δικαστήριο δύναται να θεωρήσει ότι η εθνική νομοθεσία ή/και η ισχύουσα συλλογική σύμβαση συνάδουν με το δίκαιο της ΕΕ αν, μολονότι προβλέπεται μία «περίοδος εβδομαδιαίας ανάπαυσης» μεγαλύτερη από τις τριάντα πέντε ώρες που προβλέπει η οδηγία (ένδεκα ώρες ημερήσιας ανάπαυσης και είκοσι τέσσερις ώρες εβδομαδιαίας ανάπαυσης), εξακολουθεί να τηρείται το δικαίωμα ημερήσιας ανάπαυσης ως αυτοτελούς θεσμού, ανεξάρτητα από την περίοδο εβδομαδιαίας ανάπαυσης, διασφαλιζόμενο στον ίδιο ή σε μεγαλύτερο βαθμό από το ελάχιστο των ένδεκα ωρών που προβλέπει η οδηγία.

80. Με βάση τη δικογραφία, θα περιοριστώ στην επισήμανση ότι, σύμφωνα με την ουγγρική νομοθεσία (άρθρα 104, 105 και 106 του εργατικού κώδικα), το δικαίωμα ημερήσιας ανάπαυσης και το δικαίωμα εβδομαδιαίας ανάπαυσης είναι αυτοτελή και ότι, συνολικά, η εθνική νομοθεσία και η εφαρμοστέα συλλογική σύμβαση εξασφαλίζουν στον εργαζόμενο της κύριας δίκης ευνοϊκότερη μεταχείριση σε σχέση με τα κατώτατα όρια που θέτει ο Ευρωπαίος νομοθέτης.

## IV. Πρόταση

81. Κατόπιν του συνόλου των ανωτέρω εκτιμήσεων, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στα προδικαστικά ερωτήματα που υπέβαλε το Miskolci Törvényszék (πρωτοδικείο Miskolc, Ουγγαρία) ως εξής:

«Τα άρθρα 3 και 5 της οδηγίας 2003/88, σε συνδυασμό με το άρθρο 31, παράγραφος 2, του Χάρτη, έχουν την έννοια ότι δεν αντιτίθενται σε εθνική νομοθεσία ή σε συλλογικές συμβάσεις εργασίας που χορηγούν στους εργαζομένους περίοδο εβδομαδιαίας ανάπαυσης μεγαλύτερη από το κατώτατο όριο που προβλέπει η οδηγία 2003/88. Η ενδεχόμενη πρόβλεψη στο εθνικό δίκαιο περιόδων εβδομαδιαίας ανάπαυσης ευνοϊκότερων από αυτές που προβλέπει η οδηγία 2003/88 δεν αποκλείει την υποχρέωση του εργοδότη να χορηγεί την ημερήσια ανάπαυση τουλάχιστον στον ελάχιστο βαθμό που προβλέπει η οδηγία αυτή. Η ημερήσια ανάπαυση πρέπει να θεωρείται αυτοτελές δικαίωμα το οποίο δεν μπορεί να καλύπτεται από την έννοια της εβδομαδιαίας ανάπαυσης.

Το άρθρο 3 της οδηγίας 2003/88, σε συνδυασμό με το άρθρο 31, παράγραφος 2, του Χάρτη, έχει την έννοια ότι ο εργαζόμενος δικαιούται ελάχιστη περίοδο ημερήσιας ανάπαυσης που πρέπει να χορηγείται κατά τη διάρκεια περιόδου είκοσι τεσσάρων ωρών, ανεξαρτήτως του προγραμματισμού της εργασιακής δραστηριότητας κατά τις επόμενες είκοσι τέσσερις ώρες.

Τα κράτη μέλη παραμένουν ελεύθερα να καθορίζουν το χρονικό σημείο χορηγήσεως της ημερήσιας ανάπαυσης, η οποία μπορεί να χορηγείται στην αρχή, στη μέση ή ακόμη και στο τέλος συγκεκριμένης περιόδου είκοσι τεσσάρων ωρών, όπως μπορεί να χορηγείται αδιακρίτως πριν ή μετά την εβδομαδιαία ανάπαυση, υπό την επιφύλαξη της τηρήσεως της αρχής της προστασίας της ασφάλειας και της υγείας του εργαζομένου.»